ספר שמות פרק כד

(א) וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃
(ב) וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃
(ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃
(ד) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

רש"י על שמות פרק כד פסוק א

(ה) ואל משה אמר עלה - פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות ודבי דסיון נאמרה לו עלה:
...
(ד) ויכתב משה - (מכילתא) מבראשית ועד מתן תורה וכתב מלות שנצטוו באמרה:

רש"י על גיטין דף ס/א

מגילה מגילה ניתנה - כשנאמרה פרשה למשה היה כותבה ולבסוף מ' שנה כשנגמרו כל הפרשיות חיברן בגידין ותפרן׃
חתומה ניתנה - לא נכתבה עד סוף מ' לאחר שנאמרו כל הפרשיות כולן והנאמרות לו בשנה ראשונה ושניה היו סדורות לו על פה עד שכתבן׃

תוספות על גיטין דף ס/א

תורה חתומה ניתנה - תימה דכתיב (שמות כד) ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ופרש"י בפי' חומש דהיינו מבראשית ועד כאן

גרי"ז
גרמ"ד

רמב"ן על שמות פרק כד פסוק א

ואל משה אמר וגו' פרשה זו קודם עשרת הדברות בארבעה בסיון נאמרה לו, לשון רש"י ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם, לאחר מתן תורה נאמר לו כן גם אלו דבריו ז"ל ואין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען כלל ועוד כתיב (להלן בפסוק ג) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים, שהם המשפטים האלה הכתובים למעלה, שאמר בהם (לעיל כא א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, כי איננו נכון שיהיה על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה שכבר שמעו וידעו אותם ולא יאמר "ויספר" אלא בחדשות אשר יגיד׃
וכבר היטיב לראות ר"א שפירש הענין כסדרו, ואמר כי עד הנה (מלעיל כ כב עד כג לג) ספר הברית - והנה הפרשיות כלן באות כהוגן, כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (לעיל כ כד), והתחיל לחזור ולהזהיר על ע"ז לא תעשון אתי (שם כ כג), וצוה אותו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, וכל המצות הבאות אחרי כן, והשלים באזהרת הע"ז שימצאו בארץ ובעובדיה (לעיל כג לב לג) ואמר לו אחרי צוותך זה להם, עלה אל ה' אתה ואהרן והזכירה הפרשה כי משה עשה כמצות ה', ובא אל המחנה ויספר לעם את כל דברי ה' (פסוק ג) כאשר צוה אותו כה תאמר אל בני ישראל וגו' (לעיל כ יט), ואת כל המשפטים כאשר צוהו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (לעיל כא א), וקבלו הכל בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והטעם, כל הדברים האלה אשר דבר לך השם נעשה, כי מאמינים אנחנו בדבריך, כמו שספר במשנה תורה (דברים ה כד) ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו ואז כתבם משה (פסוק ד)׃
והנה משה כתב ביום ההוא בספר כל מה שנצטווה, חקים ומשפטים ותורות, והשכים בבקר ממחרת היום ההוא לכרות להם ברית על הכל, ובנה המזבח (פסוק ד), וזבח הזבחים (פסוק ה), ונתן חצי הדם על מזבח ה' וחצי הדם שם

באגנות (פסוק ו), ולקח הספר שכתב מאמש וקראו באזניהם, וקבלו עליהם עוד לבא בברית עמו, ואמרו (פסוק ז) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אליך, מכל אשר תצוה מאתנו ית' ואז זרק עליהם חצי הדם (פסוק ח),
זרק עליהם חצי הדם (פסוק ח),
...
וראיתי במכילתא (לעיל יט י) שנחלקו בדבר, יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי, ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר באו וקבלו עליכם את כל המצות ורבי יוסי בר' יהודה אמר בו ביום נעשו כל המעשים, כלומר בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתיבת ספר הברית, הכל כמו שפירשנו ולזה שומעין שאמר כהלכה:

העמק דבר

רמב"ן על שמות פרק כה פסוק א

כאשר דבר השם עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות, וצוה אותם על ידי משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה, כאשר הנהיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתיהד, וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצום על ידו של משה, וכרת עמהם ברית על כל זה, מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לאלהים כאשר התנה עמהם מתחלה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה (לעיל יט ה), ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שם ו),

אדרת אליהו
ר"שז

לקוטי הגר"א
אדרת אליהו

באור הגר"א על תקו"ז - תיקון כב

מיד ישמחו השמים כו' - כמ"ש בתחלה יראה כו' ונעשה הוא בעובדא בארץ ונשמע בדבורא בשמים וכמש"ל ל"ש א' ע"ש ישמחו כו' י"ה בשמים ו"ה בארץ ולכן הקדימו נעשה לנשמע כי סוף המעשה תחלת המחשבה ארץ קודם לשמים וכן העשיה היא התכלית סוף במעשה ותחלה במחשבה כמ"ש תכלית חכמה תשובה ומע"ט:

באור הגר"א על תקו"ז - תיקון יט

בענין תלת קטירין דב"נ דאינון נר"ן שהן במחשבה דיבור ומעשה וזהו התגין בחו"ב והן זיונין דלא אשתכחו וניתן לישראל בסיני ב' כתרים ממלכת כהנים וגוי קדוש נגד נעשה ונשמע שהן חילא דזו"נ דבור ומעשה וכמ"ש למטה ונשמע הוא בדבור ואלו ב' כתרים הן ג' כמ"ש בא"ז והייתם לי סגולה כו' והן ג' תגין דזיונין וכמש"ל ב' תלת כתרין דשין ואמר שם שי"ן תלת תגין לעילא כמו זיינין כו' ועמש"ש

ואל משה אמר עלה אל ד'.

יעו"ש בפירש"י שכתב וז"ל פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמרה לו עלה עכ"ל, הנה מה שחלקתן התורה לשתי פרשיות הפרשה דהכא והפרשה דבחדש השלישי, נראה משום דבאמת שני דברים נפרדים היו שם, הא' מעמד הר סיני וקבלת התורה, ושנית שנכנסו לברית, וכדאיתא במכילתא פ' יתרו כיון שראה שקבלו עליהן נטל הדם וזרק על העם א"ל הרי אתם קשורים ענובים ותפוסים מחר בואו וקבלו עליכם את כל המצות ע"כ, הנה דמתחלה נכנסו לברית ונעשו קשורים ענובים ותפוסים, וביום שאחריו היתה קבלת התורה, וגם לדורות איכא אזהרה מיוחדת שלא לשכוח מעמד הר סיני כדכתיב פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וגו', ולדעת הרמב"ן בסה"מ הוא זה מצוה מיוחדת כמבואר במל"ת שהוסיף מצוה ב' יעו"ש, וכ"ה בפירושו עה"ת פ' ואתחנן יעו"ש, וכל הנאמר בפ' בחדש השלישי כ"ז הוא בכלל מעמד הר סיני, ונאמרה בה אזהרה זו שלא נשכח אותה, והכא בפ' משפטים מדבר מענין כניסתם לברית, ולמדין אנו ממנה לדורות לענין גירות שהכניסה לברית תהי' ע"י מילה וטבילה והרצאת דמים כמבואר ביבמות דף מ"ז ובכריתות דף ט' יעו"ש. והנה התם בפ' יתרו כתיב רק נעשה והכא כתיב נעשה ונשמע. והנראה דפירושא דנעשה הוא עשיית המצות, ונשמע פירושו קבלת הברית, כמו שתרגם אונקלוס נעביד ונקבל, ולהכי בפ' יתרו שמדבר מענין קבלת התורה היתה השאלה רק אם רצונם לקבל התורה אם לא, להכי כתיב רק נעשה לבד, אבל הכא שהמדובר הוא לענין כניסתם בברית כתיב גם נשמע, דלענין זה אין די במה שיעשו אותם בשעתם, רק צריכים הם מעכשיו לקבל את דברי הברית בשבועת האלה שיהיו קשורים בהם ובאים בברית עליהם מעכשיו, ולכן כתיב בתחלת הפרשה רק נעשה לחוד ר"ל שיעשו ככל אשר יצוה אותם [שבזה נכלל גם כניסתם לברית כמו שיבואר להלן], אבל אח"כ כשקרא לפניהם את ספר הברית ע"ז אמרו גם נשמע ר"ל שמקבלים עליהם, שאת הברית צריך לקבל כנ"ל, וכ"ה במכילתא הנ"ל אמרו מקבלים אנו עלינו, והיינו כמש"כ. והנה בפ' יתרו כתיב רק שמשה הגיד לעם את דברי ד', והכא כתיב ויספר לעם את כל דברי ד' ואת כל המשפטים, ועיין במפרשים שזה קאי על פרשת ואלה המשפטים שנאמרה מתחלה שם, והיינו דמשה בעלותו להר סיני נצטוה לאמר לעם דברים ומשפטים, והדברים הם שנאמרו בפ' יתרו כה תאמר וגו' דמסיים בה אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל, והמשפטים הם פרשת משפטים כולה, [וי"ל דזהו פירושא דואלה המשפטים, מוסב על אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל, ע"ז מסיים ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, כי אין לזה המשך עם פרשת מזבח אדמה שנאמרה לאחר מ"ת], והמשפטים הוצרכו רק לקבלת הברית שצריך לאמר מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות כדאיתא ביבמות דף מ"ז יעו"ש, אבל בשביל קבלת התורה לא הי' צורך רק באמירת הדברים של כה תאמר וגו' לבד, ולהכי בפ' יתרו שמדבר מענין קבלת התורה כתיב רק וישם לפניהם את כל הדברים האלה, דהיינו פ' כה תאמר וגו' לבד, אבל הכא שמדבר

וא"כ לא היה לפסר שישתחוו ממקומם שעומדים, שהו נמצא שע"י כפיפת קומתם להשתחויה יהיו רחוק ורובם בתוך גבול המקום שמותר להם להתקרב, ועל כן היו צריכים להשתחוות מרחוק, ומזרו למחולייהם בתופן שגם לאחר ההשתחויה יהיו כולם בתוך הגבול המותר להם.

ועוד פירש מרן ז"ל דהנה כשעמדו ישראל סביב ההר, היו חלקם סמוכים ממש וחלקם רחוקים יותר, ועל כן פירש הפסוק 'והשתחויתם מרחק', שלא רק הקרובים ישתחוו אלא גם הרחוקים יותר, ולא כמו שהיה במקדש דרק מי שהיה בתוך העזרה היה צריך להשתחוות כדתנן שם 'והכהנים והעם העומדים בעזרה וכו' היו כורעים ומשתחוים', דרק אלו שהיו בעזרה היו כורעים ומשתחוים, וכדאיתא בירושלמי (יומא פ"ג ה"ז) דהקרובים היו נופלים על פניהם והרחוקים רק חומרים בשכמל"ו, ועל כן אמר 'והשתחויתם מרחק' לכולם ישתחוו גם הרחוקים.

ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם וגו' (כד, ז)

נסתפק מרן ז"ל האם כתיבת ספר הברית היתה מדין כתיבת ספר תורה, או שזה דין כתיבה בפנ"ע של כתיבת ספר הברית. ואמר מרן ז"ל דלפי לפסר לומר דזה היה מדין כתיבת ספר תורה, שהרי מצוה זו אכתי לא נאמרה רק בסוף פרשת כי תשא (לד, כז) דהתם כתיב 'ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה וגו', וע"כ דכתן לא היה מדין כתיבת ספר תורה אלא דין מחודש של כתיבת ספר הברית. ועוד הוכיח מרן ז"ל ממש"כ רש"י כאן 'ספר הברית מבראשית ועד מתן תורה ומצוות שנצטוו בסיני', והרי המצוות שנצטוו בסיני לא נכתבו בפירוש בתורה רק נרמזו בקרא 'שם שם לו חק ומשפט' כמש"כ רש"י שם, ועוד דהא לא נכתבו כל המצוות כפי שנצטוו אלא רק חומש שנצטוו בסיני, וע"כ שזה היה הלכה מדשה של כתיבת ספר הברית, ע"כ ממרן ז"ל.

ולפ"ז יש לייסד קושיית המוס' בגיטין (ס, ע) שהקשו למ"ד תורה חתומה ניתנה ממה שנאמר כאן ויקח ספר הברית ופירש"י דהיינו מבראשית ועד כאן ע"ש, ולדברי מרן ז"ל ניחא, דהמחלוקת בגמ' גיטין שם היא לענין כתיבת ספר תורה ורק זה ס"ל לחתומה ניתנה, ואין זה שייך כלל לדין הכתיבה של ספר הברית שלא היה לו דין ספר תורה כלל ואינו שייך להא לחתומה חתומה ניתנה. (חמנם עי' בתרגום יונתן כאן על הפסוק 'ויקח ספר הברית' שתרגם 'ונסיב ספרא דקיימא דאורייתא' ומשמע קצת שהיה לזה דין כתיבה דתורה).

ועי' בתכילתא פרשת יתרו (פרשת בחדש השלישי פרשה ג) 'ויקח ספר הברית

בָּרָא: ל זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרֵיכִינוּן מִן קֳדָמָךְ עַד דִּי תִסְגֵּי וְתַחֲסֵן יַת אַרְעָא:
לא וְאֵשַׁוֵּי יַת תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד יַמָּא דִּפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא עַד נַהֲרָא
אֲרֵי אֶמְסַר בְּיֶדְכוֹן יַת יַתְבֵי אַרְעָא וּתְתָרֵיכִינוּן מִן קֳדָמָךְ: לב לָא תִגְזַר לְהוֹן
וּלְטַעֲוַתְהוֹן קְיָם: לג לָא יֵתְבוּן בְּאַרְעָךְ דִּילְמָא יְחַיְבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרֵי תִפְלַח
לְטַעֲוַתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקָּלָא: א וּלְמֹשֶׁה אֲמַר סַק קֳדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב
וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק: ב וְיִתְקְרֵב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי
לָקֳדָם יְיָ וְאִינוּן לָא יִתְקָרְבוּן וְעַמָּא לָא יִסְקוּן עִמֵּיהּ: ג וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעֵי

העמק דבר

בארצך. המיעוט שיהיה נשאר בעוד לא כלו, לא ישבו עמך במקום אחד, וכן פירש הספורנו: כי תעבד את אלהיהם. זה יגרום לבוא לכך: כי יהיה לך למוקש. אם תבוא לכך. ולא קאמר שיביא לידי כליון ח"ו, דלא היה מקום לחוש שיעבדו ע"ז של הכנענים באמת, כמ"ש לעיל כ"ד, ולא היה חשש אלא שיעבדו מיראה שלא ימסרו הכנענים נפשם למלחמה, ועוד שלא ייראו מע"ז עצמה כדאי' כיב"ז בסוכה דל"ח שלא לאגרוי בשיטנא, וכל עובד ע"ז מיראה אינו חייב מיתה כדאיתא בסנהדרין דס"א, ואפילו לאביי דס"ל דחייב מיתת ב"ד, מ"מ אינו חמור לענין עונשי הצבור בידי שמים כל כך להביא לידי כליון: כד (א) ואל משה אמר. פרש"י כל הפרשה נאמרה קודם עשרת הדברות, והרמב"ן התאמץ לפרש שהיה אחר כן כסדר הכתובים, ואע"ג דבמכילתא פ' יתרו מבואר כפרש"י, אומר הרמב"ן שאחר דתניא שם ר' יוסי ב"ר יהודה אמר בו ביום של מתן תורה נעשו כל המעשים, כלומר לאחר עשרת הדברות, לזה שומעין שאמר כהלכה, ואני תמה על גאון ישראל רמב"ן ז"ל והלא סוגיא דגמ' בשבת דפ"ז פשוט דבחמישי בנה מזבח, ולא עוד אלא אפי' ריבר"י ג"כ אי אפשר לומר דס"ל בו ביום ולאחר מתן תורה, שהרי בחגיגה ד"ו אי' דב"ה סברי דחגיגה ישנה לפני הדבור, והיינו מזבח של משה, והאיך אפשר דריבר"י פליג, ותו דהגמ' מקשה וב"ש מאי טעמא לא אמר כב"ה דקאמרת חגיגה ישנה לפני הדבור ראיה נמי כו', ולא קאמר דס"ל כריבר"י, אלא זה ברור שהיו כל מעשים אלו והכריתת ברית לפני עשרת הדברות, ועד שלא עמדו בברית לא היה ניתן עשרת הדברות, ולא פליגי ת"ק וריבר"י אלא דת"ק ס"ל דבחמישי בנה מזבח והיה הברית, וריבר"י ס"ל דבו ביום קודם הדברות. אמנם בדבר סדר הפרשיות נראה דפרשת ואלה המשפטים ג"כ נאמרה לפני הדברות, ומש"ה אמרה משה רבינו מי בעל דברים יגש אליהם, שכבר למדו אהרן וחור תורת המשפטים, והא דכתיב אחר פרשה דעשרת הדברות הוא כדי להסמיך ענין המשפטים לענין מזבח אדמה תעשה לי וכמו שנתבאר שם. וכך דרך התורה לשנות הסדר בשביל סמיכות הענינים כמו פרשת חקת הפרה דכתיב אחר מעשה קרח, ואע"ג דעל כרחך נאמרה לפני הקמת אהל מועד, שהרי בפרשת הלוים כתיב הזה עליהם מי חטאת, אלא משום הסמיכות כמבואר שם בס"ד, והכא נמי בשביל לבא על דרש הסמיכות נכתב שלא כסדר, אבל נאמרה לפני מ"ת. וא"כ אחר כל המשפטים נאמר למשה עלה אל ה' וגו', והיה כל הענין עד ויאכלו וישתו, ואח"כ היה עשרת הדברות, ואחר עשרת הדברות בא המאמר כי מן השמים דברתי עמכם וגם כל פרשת המשכן, אלא כדי להסמיך פרשת המשפטים הפסיק ביניהם. הכלל כיון דסמוכים מן התורה היינו לדרוש זה מזה, אין קושיא על שלא נשמר הסדר לפי הזמן, כי נשמר הסדר לפי הענין: נדב ואביהוא וגו'. ולא כמש"כ לעיל ועלית אתה ואהרן עמך, דמשמע ותו לא, דהתם אמר הקב"ה שיהא אחר עשרת הדברות עולים שניהם, ואח"כ חזר אהרן ומשה נשאר שם, וכאן לפני עשרת הדברות ולא נתקדש ההר כל כך: (ב) והעם לא יעלו עמו. באזהרה, ועדיין לא הגיע לעונש מיתה עד אחר עשרת

שהוא יותר מ"וזרח". והד', "ואתה מרבבת קדש", שנכנסו לארץ ישראל ואז זכו לתורה מה שלא זכו קודם לכן. פירוש אחר: "ה' מסיני בא" וגו'. שזכו מחמת עצמן בשביל שאמרו נעשה ונשמע. "וזרח משעיר". כמו שאמרו בגמרא (בספרי כאן) כשרצה הקב"ה ליתן תורה לישראל החזירה על כל אומה ולשון, ובא אל ישמעאל אמרו לו תורה מה כתיב בה, אמר להם לא תנאף, אמרו אי אפשר תנה לישראל וכו', וכולם נתנו להם מתנות דהיינו עשו וישמעאל, ונתנו להם עשייה ושמיעה שאמרו 'נעשה ונשמע'. "ואתה מרבבת קדש". שגם שאר השרים נתנו להם מתנות.

ג) **אף חבב עמים כל קדשיו בידך, והם תכו לרגליך ישא מדברתיך.** "אף חבב עמים". שארבע כתות בישראל: כהנים לוים וישראלים וגרים, וכמו שנאמר (תהילים קלה, יט): בית ישראל ברכו את ה' בית הלוי וגו' בית אהרן ברכו את ה' יראי ה' ברכו את ה', ולכך לא כתיב אצל יראי ה' 'בית', שאין להם שדה ונחלה. וכן בהודו לה' וגו' (שם קיח, א-ד) חשב ארבע כתות האלו, ומה שאמר 'הודו' כוונתו לברך בקריאת התורה שאז הכל שומעין בכל שבת.

ד) **תורה צוה לנו משה, מורשה קהלת יעקב.** הם שני חלקי התורה: דיני התורה והוא "תורה צוה לנו". "קהלת" הם המדרשים שנדרשים בהקהל.

ויהי בישרון מלך. כי ארבעה פעמים קבלו ישראל את מלכותו עליהם: אחד, בים. ב', בסיני. אחד קודם מתן תורה. והשני לאחר מתן תורה כשכרת ברית על השאר מצות. בים כתיב (שמות טו, ב): זה אלי וגו' ה' ימלך לעולם ועד. אצל סיני קודם מתן תורה בפרשת יתרו כתיב (יט, ז): ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם וגו'. ולאחר מתן תורה בפרשת משפטים כתיב (כד, ג): ויספר לעם את כל וגו' ויען כל העם קול אחד וגו'. והרביעי כתיב שם: וישכם משה בבקר וגו' וישלח את נערי וגו' ויקרא וגו' ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. דהיינו: שבפעם הראשון קבלו עול מלכותו, ובפעם השניה קבלו עליהם עול תורה, ובפעם השלישית קבלו עליהם לעשות את החקים ואת המשפטים ולכן כתיב שם 'נעשה', ובפעם הרביעית כשרצה לעלות להר לקבל שאר התורה קבלו עליהם עול תורה שבעל פה מה שיביא להם מן השמים, ולכן כתיב שם 'נעשה' את המצות 'ונשמע' מה שיביא אלינו עוד. וזה שאמר: "ויהי בישרון מלך", והוא שאמרו ה' ימלוך וגו'. **בהתאסף ראשי עם.** הוא קודם מתן תורה דכתיב ויקרא לזקני העם וגו'. **יחד.** הוא לאחר מתן תורה דכתיב ויען כל העם קול אחד וגו'. **שבטי ישראל.**

באר יצחק

ג) **אף חובב עמים שדי כתות בישראל כוי.** כבר נת' באופן הראשון שהם נגד ד' דרגין חגת"ס כהנים לוים וישראלים נגד חג"ת וגרים במלכות גרי צדק וז"ש כאן רבינו ולכך לא כתיב אצל יראי ה' בית כוי והוא דרגא דנוקבא דלית לה מגרמה כלום והיא דרגא דיראת ה' חכמה תתאה ראשית חכמה יראה שהיא שהיא תרעא קדמאה לגו מהימנותא כמ"ש בהקדמת הזוהר.

וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ: ג וַיָּבֹא
מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי
יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן
כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה: ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה

ג וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאוֹשְׁטָעִי לְעַמָּא
יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ וְיָת כָּל
דִּינַיָּא וַאֲתֵיב כָּל עַמָּא קָלָא חַד
וַאֲמָרוּ כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִי מַלִּיל יְיָ
נַעְבֵּד: ד וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל
פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ וְאַקְדֵּם בְּצַפְרָא

רש"י

(ג) **ויבא משה ויספר לעם.** בו ביום: **את כל דברי ה'.** מצות פרשה, והגבלה: **ואת כל המשפטים.** ז' מצות שנצטוו בני נח, ושבת, וכבוד אב ואם, ופרה אדומה, ודינין, שנימנו להם בְּמָרָה (מכילתא יתרו, בחדש ג): (ד) **ויכתוב משה.** מבראשית ועד מתן תורה, וכתב מצות

ביאורי הגר"א

(ג) **ויען כל העם.** כי ארבעה פעמים קבלו ישראל את מלכותו עליהם: אחד בים, ב' בסיני - אחד קודם מתן תורה, והשני לאחר מתן תורה כשכרת ברית על השאר מצות. בים כתיב (טו, ב) 'זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו', (שם, יח) 'ה' ימלוך לעולם ועד'. אצל סיני, קודם מתן תורה בפרשת יתרו כתיב (יט, ז-ח) 'ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם וגו' ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה', ולאחר מתן תורה בפרשת משפטים כתיב "ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה". והרביעי כתיב שם (פסו' ד-ז) 'וישכם בבקר וגו' וישלח את נערי וגו', ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע'.

דהיינו שבפעם הראשון קבלו עול מלכותו, ובפעם השני קבלו עליהם עול תורה, ובפעם השלישי קבלו עליהם לעשות את החוקים ואת המשפטים, ולכן כתיב שם "נעשה". ובפעם הרביעי כשרצה לעלות להר לקבל שאר התורה, קבלו עליהם עול תורה שבעל פה מה שיביא להם מן השמים, ולכן כתיב שם 'נעשה' את המצות 'ונשמע' מה שיביא אלינו עוד. וזה שנאמר (דברים לג, ה): 'ויהי בישורון מלך', והוא שאמרו ה' ימלוך לעולם ועד. 'בהתאסף ראשי עם' הוא קודם מתן תורה, דכתיב "ויקרא לזקני העם וגו' כל אשר דבר ה' נעשה". 'יחד' הוא לאחר מתן תורה, דכתיב "ויען כל העם קול אחד וגו' כל אשר דבר ה' נעשה". 'שבטי ישראל' הוא פעם הרביעי, שבנה שתים עשרה מצבות לשנים עשר שבטי ישראל וכרת עמהם ברית, "ויען כל העם וגו' כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". (אד"א דברים לג, ה. אופן ב)

ויען כל העם. כי ידוע, שפעם הראשון כשבא הקב"ה למשה שיאמר לישראל ענין התורה, דהיינו קודם מתן תורה בפרשת יתרו. כי (שלשה) [שני] פעמים קבלו ישראל מלכותו של הקב"ה, אחד קודם מתן תורה, ופעם שני אחר מתן תורה (והם) [והוא] בפרשת משפטים. קודם מתן תורה כתיב (יט, ז) 'ויבא משה ויקרא לזקני העם', ובפעם האחרונה דהיינו אחר מתן תורה כתיב "ויען כל העם קול אחד". וזה שנאמר (דברים לג, ה) 'ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל', פירוש, תחילה קבלו מלכותו הראשי עם שהוא זקני העם, ואחר כך יחד שבטי ישראל. (כת"י רבי שלמה זלמן, דברים לג, ה)

כל העולם תלוי בב' דברים בעשיה ודבור אומר ועושה (א) וכמ"ש ויאמר אלהים יהי רקיע ויעש אלהים וכן בכולם וכן בתורה וכ"ה באדם שמבל דבור של האדם נוצר

באר יצחק

בסט"א ומל"ק הוא ס"ת של אבהן אברה"ם ויצח"ק ישרא"ל ולכן הי' אז ראשית גוים שתחל' אחיזתם בז"ת מחסד ולמטה כמ"ש שממית בידים תתפש והם ע' אומין וכן עמלק בסט' דעת שירותא דלהון והוא ג"כ אחורים דשמא שלים ר"ת ר'אשית ג'וים ע'מלק ושם הוא בא' בתוספות בסוד כל המוסיף גורע כידוע והוא נגד רב"ע ישראל. וז"ש במדרש גער"ת גוים זה עמלק שנא' ר'אשית ג'וים ע'מלק והוא ר"ת הנ"ל ות' של גער"ת הוא ת' איש של עשו ר"ע עי"ן והם ת' איש אשר רכבו על הגמלים ושם המיתה בסוד גמ"ל כידוע וכמ"ש הרואה גמל כו' והוא ת' תמות וז"ש ואחריתו עדי אובד והוא העומד אחורי הכס"א כ' כ"ם כס"א ועם הפנים הוא רס"א ושם מתלבש אהי"ה אימא דמקננא שם וכשתסיר משם שם אהי"ה הוא גי' עמל"ק וז"ש אין הכסא שלם עד שימחה שמו כו' והוא סוד אג"ג מלך עמלק נגד ז' היכלין דבריאה שהם ג' וג' והיכל השביעי על גבן והוא בסוד אחורים דלהון ז' היכלין דמסאבותא ז' רישין של הנחש ז' שמות דיצה"ר ובסט' דקדושה הם שבעה ושבעה מוצקות שהם דו"נ שבעה כפולות משא"כ בסט"א ששם יתפרדו כו' והוא בסוד דו"ד שעליו נאמר וירום מאג"ג מלכו. והנה שם אחורי הכסא הם תתק"ג מיני מיתות כמ"ש רבינו בפי' למס' ברכות פ"א ועיין מ"ש שם בביאור דבריו וז"ש ואחריתו עדי אובד שאז יהי' נשלם הכסא וביער רוח הטומאה כו':

כל העולם כו' הענין כי כל הבריאה הי' ע"י האותיות שהם סוד צירופי כל הכחות ואורות כל עולם לפי עניינו כמ"ש במ"א באריכות והם כ"ח אותיות וכולם תליין בשמא קדישא שמא מפרש שהוא מ"ה זיני נהורא שבהם נברא העולם והם י' אותיות נגד יוד אצבעות של ב' ידים ובגילופי גילופין הם כ"ח אותיות והם כ"ח פרקין שבב' ידים שבי' אצבעות וכמ"ש אף ידי יסדה כו' וימיני כו' י"ד וי"ד והם י"ד באור ישר וי"ד באור חוזר ימינא ושמאלא ובהם ע"ב אתוון כמ"ש עולם חס"ד יבנה וכשנצרף א' שבסוף שמשלים לאלף הוא ע"ג אותיות כמנין חכמ"ה כמ"ש כולם בחכמה עשית ובאלו ע"ב אותיות כל א' נכלל מי' בסוד נקודות הם תש"ך צירופים שבבראשית ונשאר בתי' בראשית קצ"ג שהוא ג' שמות הוי' אלהינ"ו אדנ"י כמ"ש למעלה וכן סוד ג' שמות דג"ן עד"ן הוי"ה אלהים אדנ"י ושם י"ה כמ"ש כי בי"ה ה' צור עולמים והנה אלו האותיות נרשמים בפרקי הידים והם כ"ח אתוון דפרשת בראשית והוא בז"ת ששם המעשה בגופא ולכן שם ז' תיבות. וכן נכללים כולם בדבור כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו כו' והוא נגד ג"ר שהוא סוד זיוג דנשיקין ג"ר בדבור. והוא הדעת דכולל כל ג"ר ספר השלישי והמעשה נכלל בב' ידים חו"ג והם ב' ספרים שהעולם נברא בהם כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בנתים וכולם נפקין מבינה שהיא סוד שופ"ר והם גי' ב' פעמים כ"ף עם לשו"ן ולכן בריאת העולם הי' בתשרי בר"ה ואז נפתחים ג' ספרים כנ"ל של צדיקים כו' וצריכי' לתקע בשופ"ר ג' קולות תש"ת שהם רוח דאבהן דעלו במחשבה ועלו בעלמא דאתי והכל נרמז בתי' בראשי"ת שהוא אותיות תשר"י ונשאר א' ב' שהם ב' כפות ולשון המחברם והמכריע ביניהם ג' אבהן הנ"ל ואלו ג' הם כוללים ט' גפ"ג כידוע והם ט' קולות של שופר ט' מאמרות דנפקין משופר בינה בסוד דבור בדעת דגנוז בפומא והוא בבינה והראשון הוא נגד הי' שהוא בינה עצמה אחרית נגד יוה"כ והט' הם ט' ימי תשובה כמ"ש למעלה ובינה היא עלמא סתימא במחשבה ולכן מאמר הראשון הוא בראשית והוא האחרית שקשור עם הראשית שחו"ב ריעים דלא מתפרשין והמחשבה קשור עם סוף המעשה ושניהם מקושרים עם התכלית שהיא כתר

והלוים

נוצר יצירה אחת כמ"ש בפ' שלח תלתא קלין כו' וכן מכל מעשה האדם וכמ"ש מקול הבאת המטה וכ"ה בכל דבר כידוע ולכן ניתן לאדם התורה לתקן בדבור (ג) והמצות מ"ע כנגד יד ימין ול"ת נגר יד שמאל ימין מקרבת ושמאל דוחה וזהו ספר וספר ומיפור ונגדם ברגלים וברית אלא שאלו תיקונם נשאר בעוה"ז ואותם בעולם הבא:

לא

באר יצחק

וחלוים ברגון מעלם סמיכת רקל"ח ומנלת סתי' נרחמים הוא כולל כל כבריאה וכוד כשופר בכ"ם הוא יחיאת כט' מחמרות מן המחשבה אל הפועל והוא כלל כל הילירה שלכן שיעור הקיעה כשיעור תרועה ושיעור תרועה ט' יבבות כו' וכס ג"פ ט' כידוע בסוד מי"ק בכ"ך שסם מחדים ועשיריות ומאות שכם במג"פ ג' מבנן כמן לוי ויסרחל כידוע בסוד הרומה ומעשר ומעשר מן המעשר זכן כל פרלוף ג' פעמים ט' כלים והכ"ח בבשם הוא שלוף שמשלים ללוף והוא כוד שהחרים שמוזר לרחמים נעוץ סופן בתחלתן כידוע שגיגה הוא שלוף בגדול שהות דרגת דמשה וכיה משלמת לכ"ת כידוע בסוד חכמה כ"ח מ"ס כח בגיגה ומה בחכמה וכיה בדרגת דיוק"כ שבם חוזרים לברשם נעוץ סופם בתחלתן ולכן הוא ג"כ הקיעה דיוק"כ דרגת דיובל שכל סט' חוזרים שם למאמר הרחמן ברחמים ולכן שוב היובל לר"ה לתקיעה ולברכות כו' ולכן ע"י תקיעת שופר עומד מכסא דין כו' שאז נפתחים שערי רחמים ושערי תשובה כי הוא סוד הלידה דנפיק מחיותא ואז חדשת שחרן דשת כו' כמ"ש בס"ד פ"ב ע"ש בגיחור דגיגו ע"ז בתריכות שנ' ימים הרחמונים שם ברזא דחכמן דעלו במחשבה בסוד לור מיס רקיע ועלו בעלמא דאתי ואח"כ הילילים נהמו בחרן וכמ"ש בזוהר ג' פ' יעו"ש ולכן לז יום הזכרון כמ"ש וזכרתי את בריתי יעקב כו': (ב) ר"ל שהאדם הוא ליוד כל הבריאה ונמשך בידו לכל לתקן ע"פ מעשה ולכן נקרא אד"ם בסוד שם מ"ה שבם מ"ה זיני נסורת דלתפליג בהון עלמא והוא שמא מפרש כמ"ש כל הנקרא בשמי כו' שהוא עפ"י מן שהאמר גי' שמ"י שהוא נקודת שהחרונה שכולל הכל וכל חילו שמיה ותרעה כמ"ה לתבריאו כמ"ש מ"ה דבו מעשיך כו' וכמ"ש בזוהר שם בתריכות והוא דסליק במחשבה מ"ה כמ"ש כולם בחכמ"ה עשי"ת כ"ח מה ולכן נברה ג"כ בב' ידים ידיך עשוני כו' שהוא כ"ח הכ"ל ובדבור ג"כ ויאמר אלהים נעשה אדם כו' ויברא אלהים את האדם כו' וניתן לו כח עליון לברוא ג"כ בדבורו ובמעשה ידיו כמ"ש ואתה שוכן תהלות ישראל כו' מה אנוש כי תזכרנו כו' כמ"ש בהקדמת הזוהר שם וכן במעשה כמ"ש תמשילהו במעשה ידיך כו' וכל התיקונים נמשכו לו ע"י התורה ומלות שלכן קודם עשרת הדברות כתי' ויבבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר שנשם כ"ח אחוון כמו בברחשית ז' תי' נגד ז' ימי בראשית וב' לוחות נגד ב' ידים וה' חומשות נכל יד ה' דברות בכל לוח ונתנו ג"כ בב' דיוקן ה' בתובי' בתוכי' בתוכם בב' ידים וכב' בדבור כל הדברות בו' בסיון וסם ג' ספרים שנברת בשם הטולם כף זכו"ת כו' ולשון חק כו' וניתן התורה ג"כ בקול שופר מקט' דגיגה כמ"ש ויסי קול השופר כו' וניתן ג"כ ביום חמשים לספירת שהוא ביגה בסוד ל' שערים דילה ולכן ע"י התורה והמלות שם מחזירים כל הנברחים ומשלים תותם לבשם לגיגה שהיא התחריית קשור עם הרחמים כמ"ש כי הוא חכמתכם ובינתיכם כו' ולכן שכר מלות בשתי עלמא ליכא כי הוא רק לטוש"ב ובדרגת דגיגה בחלף השביעי וניתן ביום השלישי חוריין חליתאם ט' ביומא חליתאם בירחא חליתאם כו' שהוא ג' ספרים כנ"ל וכלולים בדעת שהוא לשון ח"ק. [ונק' ח"ק שהוא כולל חב"ד ל"ב נתיבות ושם"ב וכ"ו בדעת כמ"ש למעלה בסוד ילפיגו]. מבריא כו' וג"כ ע"י חליתאם משם דבע"ם שסי' בדרגת דעת ושם סוד תרי"ג. מלות גי' חכמ"ה ביג"ה דע"ת: (ג) ר"ל שם ב' דברים שנתנו לאדם

מלות

כא) **ויחבש את אתנו וגוי ושני נעריו עמו.** הענין הוא כי האתון יש לה עוד שנים טפלים לה והוא עיר ובן אתון, ובלעם היה משמש עם האתון ושני נעריו היו משמשים עם אלו השנים ולכך לקח ב׳ נעריו. ואמרו רבותינו ז״ל (במ״ר כ, יא) שאברהם אבינו ע״ה קדמו דכתיב (בראש׳ כב, ג) ויחבש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו גם כן שלשה, ובמשה רבינו ע״ה גם כן כתיב (שמות ד, כ) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמור, גם כן שלשה, הם קדמו ותקנו מקודם את אשר רצה בלעם הרשע לקלל. ולכך כתיב (בראש׳ מט, יא) אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו, ולכך לעתיד לבוא יתוקן זה על ידי משיח, כמו שנאמר (זכריה ט, ט) עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתנות, כי האתון כבר קבלה גמולה שהרגה המלאך.

כג) **ותרא האתון את מלאך הי נצב בדרך.** ואחר כך ויעמוד במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה, ואחר כך ויעמוד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל. הענין הוא כי הראה לו ג׳ דברים שהם מגינים על ישראל ולכך לא יוכל לעשות להם מאומה, וכמו שנאמר (משלי ו, כג) כי נר מצוה, ותורה אור, ודרך חיים תוכחת מוסר, והם ג׳, מצוה. ותורה. ויראה. והראהו המלאך ג׳ דברים אלו מלמעלה למטה. בתחילה ׳נצב בדרך׳ הוא דרך חיים דכתיב ביה דרך. ואחר כך ׳במשעול הכרמים׳ הוא התורה ׳גדר מזה וגדר מזה׳, דבתורה כתיב בה (שמות לב, טו) מזה ומזה הם כתובים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ולכך כתיב שני פעמים זה והוא כ״ד נגד כ״ד ספרים. ומצינו כמה פעמים שהתורה

באר יצחק

שקוד חכמה כולל כל הדרגין וכל האתוון. שמ״ה הוא ג״פ י״ה כידוע שי״ה בחכמה וחכמה כולל ג׳ בג׳ קולין דבי׳ דהם ג׳ טיפין דמוחא הם ג״פ י״ה. [הגה״ה. והם ג״כ נכללים בי״ה שי׳ הוא ג׳ יודין בג׳ קולין וה׳ במילוי יו״ד י״ה הרי ג״פ י״ה. [הגה״ה. והם ג״כ נכללים בי״ה שי׳ הוא ג׳ יודין בג׳ קולין וה׳ במילוי יו״ד י״ה הרי ג״פ י״ה. ע״כ]. וכ״ח הוא בבינה שמשם ליור האותיות ושם כ״ב אתוון וה׳ מנצפ״ך בוצד״ק דגניז במעהא וכן אלף דמשלים לאלף. וז״ש רבינו ה״א ואל״ף. והוא קוד א׳ דמילוי ה״א והוא הדעת דנפיק מינה כמ״ש רבינו במ״א. ויהי שירו כוי. כמ״ש בכ״מ בקוד ויהי שירה חמשה ואלף שהוא מנצפ״ך עם אלף של הדעת ושם קוד השיר תתר״ו דרגין וכל שיר מסט׳ דבינה מגבורה בקוד הלוים ושם יין המשמח ואין אומרים שירה אלא על היין. והם גי כתרים שהם חב״ד ג׳ זיינין של שעטנ״ז ג״ך שהם הב׳ מוחין והם שולחן בצפון בבינה מלכותא דלעילא כתר מלכות. ומנורה בדרום אור של החכמה. ושל ארון תורה בדעת. ושל מזבח בכהנים מסטרא דחכמה כמ״ש בכ״מ. וכל הוא כל שנכלל בששה כוי. ר״ל שהוא בדכורא עולם האמצעי שנק׳ כל ועיקרו ע״ש היסוד שנק׳ כל שהוא הששי שכולל הכל וז״ש וכל בו׳. וז״ם כי כל בשמים כוי. ר״ל שהם קוד ב׳ הבריתות בזיוגא דלעילא בחו״ב ובזיוגא דלתתא בזו״נ ולעילא הוא בקוד שמים ולמטה בארץ. והוא מ״ש כ״י כבד כו׳ בג״ר וכל אשר כו׳ למטה במעשה. והם ב׳ זיוגים שלכן נק׳ יסו״ד גי׳ כ״י כ״ל. [הגה״ה. ובמ״א בליקוטים כתב רבינו להיפוך שלמעלה הוא בקוד י׳ פעמים ה׳ גי׳ כ״ל ולמטה ו׳ פעמים ה׳ גי׳ כ״י. והבן. ע״כ].

כח) **הנסתרת לה' אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת.** "הנתרת לה' אלהינו". אמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין מג, ב) עד שעברו את הירדן לא נענשו על הנסתרות.

פרשת האזינו

לב א) **האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי.** יש להעיר הרבה. א', אצל השמים אמר האזינו ואצל ארץ ותשמע. ב', בשמים אמר לשון רבים ובארץ לשון יחיד. ג', בשמים אמר לשון ציווי ובארץ לשון נסתר. ד', אצל שמים אמר שלש תיבות ואצל ארץ ארבע תיבות. ה', אצל ארץ הזכיר "פי". ו', ההבדל של דיבור ואמירה. ז', אצל הדיבור אמר לשון יחיד "ואדברה", ואצל אמירה לשון רבים "אמרי". ח', אצל שמים אמר י"ז אותיות ואצל הארץ אמר ט"ו אותיות. ט', מדוע "ואדברה" בה' אחרונה. י', מדוע ישעיה אמר בהיפוך (ישעיה א, ב) שמעו שמים וגו'.

ודע כי הזמנת העדות נצרכים שני פעמים: א', בראשונה בשעת יעודן והתראתן. ב', בשעת העמדה בדין. משה רבינו ע"ה יחד את העדות טרם כניסתן לארץ, וישעיה קרא אל העדות בשעת העמדתן בדין. והם אמרו 'נעשה ונשמע', כי נגד המצות המיוחדים לגוף אמרו נעשה, ונגד התורה הלימודית המיוחד להנשמה והשכל אמרו ונשמע. לכן משה רבינו ע"ה הזהירם תחילה על התלמוד המביא לידי מעשה ואמר "האזינו השמים" תחילה, וכוונתו על התורה מן השמים שילמדו לעשותה, והזכיר האזנה שהוא לשון הבנה בדיוק רב. וישעיה קרא את העדות בשעת העמדתן בדין להביאן במשפט על כל נעלם ועל שעברו חוק המצות הפרו ברית אלהיהם, והיא עיקר תוכחה על שעברו על מצות ה'. והזכיר האזנה אצל ארץ, שיתבוננו היטב כמו שנאמר (ישעיה כז, ח): 'בסאסאה בשלחה

באר יצחק

א) **האזינו השמים וגו' יש להעיר הרבה וכו'.** כלל דברי רבינו כאן שמדבר בסוד העדות שהעמיד משה ליסראל כמ"ש בסוף פ' הקודם ואעידה בם את השמים ואת הארץ כו' על התורה והמצות, והוא בסוד הדעת שהוא גופענקא דשמים ומרעא ר"ת שלו שם הנ"ל, והם ג' עטרין דביה שמתפשט בדו"נ שהם שמים וארץ, והם תורה ומצות וג' חלקי התורה שבכתב ושבע"פ, וכמ"ש כי אל דעות ה' שהם ג' דעות, והם ג' עטרין חו"ג מ"ד ומ"ן, ולכן הם עדות כמ"ש והיה שם שמוע כו' ונתתי מטר כו' משמים והארץ תתן יבולה כו' מ"ן ומ"ד, ובשם לאו ת"ו ועגר את השמים כו' והאדמה לא תתן כו'. ואלו ג' עטרין של הדעת הם שני הכתרים שניתן ליסראל בהר סיני ת' כנגד נעשה ות' כנגד נשמע, והם נגד התורה ומצות שהם ג' עטרין הנ"ל, נעשה נגד מצות, ונשמע נגד תורה, כמ"ש רבינו כאן. וז"ש כאן רבינו והזכיר דבור אצל שמים כי כוונתו במלת שמים על תורה שבכתב כידוע ובה בחינת קול ודבור כנ"ל שדכורא כולל ג' עטרין חו"ג והנוק' נכללת בו וכידוע שהנקבה נכללת בשמו זכר ונקבה נרמס ויקרא את שמם מד"ס והיא חו"ה משת מד"ס מילוי מ"ה, והם קול דכורא ודבור נוק' דנכללת בו ולכן אמר ואדברה, אבל הנוקבא מקבלת ממנו רק עטרא דגבורות לבד ואין בה קול רק דבור לבד ולכן אמר אמרי פי. והטעם כי זו"נ הם ימינא ושמאלא וידוע כי שמאלא נכלל תמיד בימינא.

הענין דעיקר ההיקש לא מן זה הכתוב, רק בפסוק הקודם והבאתם שמה כו' מעשרותיכם כו' ובכורות בקרכם וצאנכם ובפסוק הזה הוקשו כל המעשרות יחד ובכור להדדי. (ואין לומר דטעות נפל בגמרא דעיקר ההקישין מוהבאתם שמה).

טן ט) **השמר לך פן יהיה כוי קרבה שנת השבע שנת השמטה כוי.** דזה הכלל שמיטה אינה משמט אלא בסופה ודיני היובל השבת שדה אחוזה מתחילה, ואתי שפיר, דהנה השמיטה הסמוך ליובל בשנת השבע נשמט בסופה כל הלוואות, אחר כך באה שנת השמיטה היינו יובל וחוזרות כל הנמכרות ונמצא נשאר בלא מעות ובלא שדות, ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו כלומר בתורת צדקה כו', ועל זה אמרה תורה נתון תתן לו צדקה כו'. (ע"כ).

פרשת שפטים

טז יח) **שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך.** רבותינו זכרונם לברכה דרשו כל הפסוק (סנהדרין טז, ב): מניין שמעמידים שופטים לישראל, תלמוד לומר שפטים תתן. שטרים לישראל מניין, תלמוד לומר שטרים תתן. לכל שבט ושבט מניין, תלמוד לומר שפטים ושטרים לשבטיך. שפטים לכל עיר ועיר מניין, תלמוד לומר שפטים בכל שעריך. ושטרים לכל עיר ועיר מניין, תלמוד לומר שטרים בכל שעריך. ר' יהודה אומר, אחד ממונה לכולם שנאמר תתן לך. **אשר הי אלהיך נתן לך לשבטיך.** [מכות ז, א] אין לי אלא בארץ בחוץ לארץ מניין, תלמוד לומר (במדבר לה, כט) והיו אלה לכם לחקת משפט לדרתיכם בכל משבתיכם, למדנו לסנהדרין שנוהג בארץ ובחוץ לארץ. אם כן מה תלמוד לומר בכל שעריך אשר ה' אלהיך נתן לך, בשעריך אתה מושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר ובחוץ לארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר. **ושפטו את העם משפט צדק.** פירוש, קאי על תתן לך, שתתן לכתחילה שפטים ושטרים אשר ישפטו את העם משפט צדק. ופירוש משפט צדק, שיהיו חכמים ואנשי אמת, חכמים להבין לשפוט את העם ואנשי אמת לשפוט בצדק. "ושפטו את העם". בעל כרחם. דהוה ליה לכתוב 'ושפטו משפט צדק', ונאמר את העם ביאורו על כרחם, אבל מושפטו היה משמע בדעתם וברצונם כאשר יבואו מעצמם אליהם למשפט.

יט) **לא תטה משפט לא תכיר פנים.** [ספרי] למה נאמר, והלא כבר נאמר (שמות כג,ו. לעיל א,יז.) לא תטה משפט לא תכירו פנים, אלא זה מינוי הדיינים. ולא תטה, שלא תאמר [illegible] פלוני עשיר איש פלוני עני. ולא תכיר פנים, שלא תאמר איש פלוני נאה איש פלוני קרובי. **ולא תקח שחד.** אפילו שחד דברים. **כי השחד יעור עיני חכמים.** ובפרשת משפטים נאמר (כג, ח) **עיני פקחים.** 'חכמים' הוא בתורה ו'פקחים' הוא בעניני העולם בדרישה וחקירה. כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין ז, ב): דרש ר' יאשיה ואיתימא רב נחמן בר יצחק: מאי דכתיב (ירמיה כא, יב) בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט וגו', וכי בבקר דנין וכל היום אין דנין, אלא אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו ואם לאו אל תאמרהו. ר' חייא בר' אבא אמר ר' יונתן מהכא (משלי ז, ד): אמור לחכמה אחותי

את, אם ברור לך הדבר כאחותך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו. ואלו ואלו דברי אלהים חיים, כי הדיין צריך להיות מופלג בשני דברים אלו: בתורה צריך להיות בקי בכל חדרי תורה, ובעניני העולם צריך להיות פקח בכל אופני ערמומית כדי שיבין האמת. ר' יאשיה דרש 'דינו לבקר', שצריך להיות פקח בכל ערמומית העולם ומלואה ושיהא האמת ברור לו כבוקר למען לא ישלחו בו פועלי און ידי ערמימותם. ור' חייא דרש 'אמור לחכמה אחותי את', שיהיה בקי בכל חדרי התורה כדבר הזה שידוע לכל שאחותו אסור. (א"ה: אם היות כי מבואר הדרשה דאחותו ובוקר לעיל פרשת ראה בפסוק "ודרשת וחקרת" יעויין שם. אך כי יש בו קצת שינוי לשון מחודש והואיל שכל דברי הגאון ז"ל הם כגחלי אש לא שלחתי יד להשמיט בדפוס והמבין יבין לאשורו כוונת הגאון ז"ל וימצא דברים הרבה). **ויסלף דברי צדיקים.** אמר "צדיקים" בלשון רבים, וכן נאמר (ישעיה ה, כג): מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו. אמר 'רשע' בלשון יחיד ו'צדיקים' בלשון רבים, ואמר 'יסירו ממנו' והוה ליה למימר יסירו מהם. וביאורו, שאמר מצדיק רשע בעבור שלקח שחד אזי מסיר צדקתו אף שהוא צדיק גמור, כי השחד מסלף דעתו וסבור שאין בו עול, ועוד גורם זה המשפט המעוקל, כאשר יבואו עוד למשפט לפניו לא יוכל לשפוט צדק בעבור משפט הראשון המעוקל, שלא יסתור את הראשון. וזהו 'יסירו ממנו', יסירו לעתיד את הצדק גם מהשני בעבור הראשון, וזהו 'ממנו' פירוש מן הדיין.

כ) **צדק צדק תרדף.** "צדק צדק". כדיי הוא מינוי הדיינים להחיותם ולירש את הארץ. והן שני בתי דינין, צדק עליון וצדק תחתון, ולכך אמר "למען תחיה וירשת". והן ט' שילובין לעילא ועשרה למטה, מלכא עילאה בדכורא חד. "צדק צדק". אחד לדין ואחד לפשרה. ואפילו בפשרה שהוא לדעת הפשרן צריך להיות גם כן בצדק, שלא יטה אחר אחד לבד.

באר יצחק

כ) צדק צדק תרדוף כוי והן שני בתי דינין כוי. ר"ל בתי דיניס בינה ומלכות סהס בית סל מעלה ובית סל מטה, ג"ד סלמעלה כי מסט' דבינה דיניס מתערין וב"ד סל מטה דינת דמלכותת והס נק' נדק כמ"ס נדק ילין בה כוי מלמתי מספט כוי ומלכי נדק מלך סלס כוי והס ג' דבריס עוה"ן ועוה"ב חייס הנלמיס, וז"ס בד אי הוא מינוי הדיינים כוי. והוא מ"ס למען תחי' נסטורת לנדק סלמעלה וירשת מת המרן נעוה"ן נדק סלמטה. והן טי שילובין לעילא. ר"ל תשעה פעמיס הוי"ה מהי"ה שהוא זווג חו"ב שהס קוד המייס כי הס ריעיס דלת מתפרסין והס גי' תמי"ה. ועשרה למטה. ר"ל עשרה פעמיס הוי"ה מדני' גי' ירס"ת שהוא נמרן התחתונה ירושת המרן. מלכא עילאה בדכורא חד. ר"ל למה נמשנים למעלה רק תשעה שילובין ולמטה עשרה והוא כמ"ס בזוהר דמלכת עילאה הוא זכור דבזכור תסתייס כמ"ס בהקדמת הזוהר ד' ה' ע"ב דהא שבת עילאה הכא לא מתכליל בשמור אלא בזכור דהא מלכת עילאה בזכור תסתייס וע"ד מיקרי מלכת דשלמת דיליה כוי יעו"ס. והס ט"ס עד יקוד שנודע כי עט' היקוד בדכורא מתכליל ביקוד בדרגא חדא כנודע בסוד ז' היכלות היכל תחתון לבנת הספיר כולל שניס יקוד ועט' היקוד. [הגה"ה. נד"ק נד"ק גי' שלמן והוא מ"ס שלמן בנפון והוא ג"כ בהיכל הזכות שבס כל השלמנות ובס הס הסנהדרין וז"ס מ"ס צדק צדק אי לדין ואי לפשרה